

De voornaamste namen voor *omheining* in de Vlaamsche en Waalsche Toponymie

door A. CARNOY,

Hoogleraar aan de Universiteit te Leuven.

I

parre - perk

Men weet dat een aantal Nederlandsche plaatsnamen het woord *perre*, *parre* vervatten.

Bij voorbeeld heeft men een *Perre* te Hillegem, een *Perreveld* te Opvelp en te Ronse, een *Parre* te Rijkvorsel (nu : *paar* uitgesproken). Buitendien, heette vroeger de groote Limburgsche gemeente *Peer* : *Pere* (1253) of *Perhe* (MANSION, V. B., 127).

Ook persoonsnamen, zooals *Van den Perre*, *Pere-mans*, enz. bewijzen dat *perre* een nogal verspreid toponiem is.

Wat zijn beteekenis betreft, is men geneigd MANSION (V. B., 127) te volgen, die in *peer* een anderen vorm van *perk*, *park* denkt te vinden d. w. z. een „omheining”. Dit is des te waarschijnlijker daar in het Middelnederlandsch *parre* met dergelijke beteekenis voorkomt (V. en V., s. v.) : „hier leget ooc in desen parre die getymmert heeft so verre”.

Daarmêe, nochtans, heeft men weinig verteld van een woordgeschiedenis, die buitengewoon interessant is.

Eerst van al, dient de verwantschap tusschen *perre* en

perk bepaald. Dit laatste woord is zeker een verkorting van *parik*, dat voortleeft in den naam der gemeente *Parike* (1165, *Perreken*), in *Parric* (plaats te Hondschote) om niet te spreken van o. h. d. *pfarrich* en ag. s. *pearroc*. Ook in de oudste Latijnsche documenten heeft men *parricus*, b. v. in de *lex ripuaria* in de VIIIe eeuw. De vorm *park*, *perk*, lat. *parcus*, verschijnt kort daarna, zooals blijkt uit de voorbeelden door DUCANGE aangehaald.

De aanwezigheid van een *i* in het oorspronkelijk woord is daarom een zekerheid. Het ligt aldus voor de hand *parrik* te beschouwen als een verkleinwoord van *parre*, zooals *Zellik* uit **sethal* „neerzetting” afgeleid is. Natuurlijk onderging in de Romaansche talen *parcus* een contaminatie met *parcere*. Het werd, namelijk, gezegd van een omheining „om de kudde te beschermen”. In het Italiaansch heeft men dus *parco* (waaruit Fr. *parc* en Sp. *parque*), maar in Italiaansche dialecten vindt men : *barek* en *bareg* (MEYER-LÜBKE, R. E. W., s. v. *parricum*), getuigende van een prototype : *parricum* met een *i*.

De vorming van dergelijke verkleinwoorden is zuiver Germaansch, zoodat in zake *parricum*, de ontleener klaarblijkelijk, langs de Romaansche zijde te vinden is.

Deze gevolgtrekking blijft, nochtans, verdacht, daar de eerste klank een *p* is, wat een uitzonderlijk geval is bij echt Germaansche woorden.

Wat nog meer stof tot nadenken levert, er bestaat ook in het Romaansch een korte vorm : *parra*, bij voorbeeld in Sp. *parra* „latwerk”, Port. *parra* „wijngaardrank” en bovendien in Prov. *parran* „tuin”.

Het gaat zoo ver dat GAMILLSCHEG (*Franz Etym. Wb.*, s. v.) geneigd is om het woord een Iberischen oorsprong toe te kennen.

Wij zijn tegen die opvatting. Inderdaad schijnt het ons toe dat het onmogelijk is *park* en *perre* van Kelt. *barra*

„lat, stok, barreel” af te zonderen, dat met zijn beteekenis zoo dicht staat, o. m. in afleidingen zooals Fr. *barrière*, *barreau*, It. *barricada*.

Nu behoort dit woord tot een groep van echt-Keltische benamingen, zooals *barros* „bundel, bos”, *barga* „hut uit houtwerk” *baranca* „bergsparre”, enz.

De ontleener zou dan toch wel de Germaan zijn, maar dan moet het heel vroeg gebeurd zijn, eer dat de eerste klankverschuiving plaats had, d. w. z. een paar honderd jaren vóór onze tijdrekening. Zooiets, in feit, is niet onmogelijk, daar er verscheidene ontleeningen van dien aard geschieden, toen Kelten en Germanen ergens in Duitschland in contact waren. Dat gebeurde des te gemakkelijker, daar de Kelten het heerschend volk waren. Geen soort woorden worden zoo gemakkelijk ontleend als degene die dergelijke beteekenis hebben. *cohorte*, b. v. werd van de Romeinen zeer vroeg door Kelten en Germanen ontleend; de Galliërs anderzijds namen *bi-gard* en *belle* op (zie verder).

De ontleening van *parra* door de Romeinen zal natuurlijk later gebeurd zijn, maar toch vroeg genoeg opdat het tot het algemeen Volkslatijn zou behooren. Zoo begrijpt men dat het woord zoo ver als Spanje kan geraakt zijn. Het weze ondertusschen aangestipt dat GAMILLSCHEG niet zoo gereedelijk van een Iberischen (d. w. z. Baskischen) oorsprong gesproken had, indien hij geweten had hoe gewoon *parre* in de Nederlanden was. Hij had nochtans kunnen weten dat *parra* ook in een anderen vorm in het Germaansch gebied voortleeft, namelijk als het Duitsch woord voor een „parochie” (waaruit: *Pfarrer* „pastoor”), als gevolg waarschijnlijk van een contaminatie tusschen Krist. Lat. *paroecia* en Germ. *parra* „beperkt gebied”.

Het meest beslissend argument tegen een Iberischen oorsprong ligt, nochtans, in het feit door Romanisten en Germanisten uit het oog verloren, dat een Indo-Euro-

peesche etymologie voor *barros* zonder moeite kan gevonden worden. Men kan namelijk uitgaan van idg. *bhāres* „voortuisteken, puntig zijn” (WALDE-POKORNY, II, 131) dat men terugvindt in Skr. *bhr̥ṣṭi-* „punt”, Lat. *fastigium*, Nl. *barsch*. Het is de wortel die in **bars-dhā-* steekt, waaruit Nl. *baard*, Lat. *barba*, enz. De beteekenis komt goed te pas als oorsprong van degene van *barros* „puntige heuvel met struiken” en voor *barra* „puntig stok, stok, lat.”.

Natuurlijk kunnen *parre* en *parrik* niet rechtstreeks uit een wortel die met *bh* begint, afgeleid worden. Maar daarin juist vinden wij een bewijs te meer, dat *parre* uit het Keltisch ontleend is, zoodat zijn *b* (voor *bh*) door de Germanen als een oorspronkelijk *b* behandeld werd.

II

De familie van Lat. *cohorte*

Men weet dat uit den wortel *gher* „vatten, omvatten”, het Indo-Europeesch een afleiding *ghorto-* „omheining, hof” heeft getrokken, die de bron is van Lat. *hortus* „tuin”, Got. *garda* (Ned. *gaard*), O. Sl. *grad* (: *Belgrado*, *Leningrad*) O. Ier. *gort* „haag”. In het Latijn, echter, heeft de samengestelde vorm : *cohorte-*, door samentrekking tot *corte-* herleid, den grootsten bijval genoten. Hij leeft nog voort in Fr. *cour* en in de plaatsnamen zooals : *Court St. Etienne*, *Avricourt*, *Rocour*, *Remicourt*, *Walcourt*, enz.

Er werden vele afleidingen uit *corte-* geschapen. DUCANGE haalt o. m. aan : *corticella*, *cortile*, *corticulus*, *cortricula*, *corticia*, *cortina*, *cortarius*.

Wat minder bekend is, is de ontleening van velerlei dergelijke woorden door de Kelten eerst, de Germanen later.

De Kelten bezaten een woord *gorto-*, dicht genoeg bij *corte* om tot contaminaties te voeren. Misschien bezaten

zij ook een afleiding : **gortro*, daar zij nogal vroeg een leenwoord *cortoro*-schijnen te hebben gebruikt, vervorming van *cortarius*. Men heeft het o. m. in *Duro-cortoro* „sterke omheining”, oude naam van Reims. DUCANGE haalt *cortorium* aan, naast *cortarius*.

De verandering van *-arius* tot *-oro* is klaarblijkelijk een vocalische assimilatie. Zij heeft ook in den naam van *Kortrijk* plaats gehad. De oudste vorm, op een Romeinsche munt geschreven, is : *Curtarius*, terwijl in de V^e eeuw, de menschen van Kortrijk : *Cortoriacenses* heetten. *curtarius* was ondertusschen : *cortoro*- geworden en had het achtervoegsel *-acum* bijgekregen. Hier, namelijk, zooals in ons *Dict. Etym.* verstaan wij *Kortrijk* niet als : „dorp van heer *Cortoros*”, maar als : *cortarius vicus* : „het dorp bij de omheining”.

In Frankrijk, heeft men insgelijks bij *cortoro*- het suffixe *-ate* toegevoegd waaruit *Coutras*. Gir (IVe eeuw : *Corterate*) *Contrat*. Loiret.

Naast *cortoro*- uit *cortarius*, was er een andere afleiding : *cortricia* die voortleeft in *Kortessem*, Limb., dat in 1141 : *Curtricias* heette (later : *Curtereseim* [nu : *Kortshoven* uitgesproken]. 1218). Er bestond ook een verkleinwoord : *corticulus* < *vicus* >, *corticula* < *villa* >, waaruit in Frankrijk : *Courteilles*. Eure, *Les Courteilles* 1360 en, in België : *Kortrijk-Dutsel*, Brab. (1170 *Cortecle*).

Meer gewoon nog was *corticella*, waaruit de talrijke *Courcelles* van de Romaansche landen en, in Limburg, het vernederlandscht : *Koersel* (1304 *Coursel*).

De gesproken taal maakte nog meer gebruik van *cortile* „tuin”, waaruit Fr. *courtil* en de plaatsnamen : *Cortil-Wodon*, *Cortil-Noirmont*.

Uit den nominatief O. Fr. *cortis* komt *Kortijs* voort, naam van een Limburgsch dorp (1232 : *Curtis*). Deze vorm steekt waarschijnlijk ook, als eerst bestanddeel, in *Kors-*

worm (= *Corswarem*), zoo genoemd in tegenstelling met *Borgworm* (*Waremm*).

Andere gedeelten van de Romania maakten van *cortina*, *cortinia* gebruikt, waaruit het dial. Ital. (transmont.) : *cortinha*. Deze afleiding is het die, door *-acum* verlengd, voortleeft in *Kortenaken*, ten noorden van Tienen, in een streek waar vele afleidingen met *-acum* nog te vinden zijn : *Vertrijk*, *Vissenaken*, *Kumptich*, *Montenaken*, enz.

De meeste *corte-* van het Vlaamsch land bevinden zich, aldus, in het land van de Geet of in Zuid-Limburg.

* * *

Het woord *gaard* zelf, het verwante van *corte-*, heeft in onze dorpsnamen weinige sporen achtergelaten (1). Wel is waar, heeft men het collectief : *Gerdingen* in Limburg, gevormd uit *gaard*, zooals *Geistingen* (te Ophoven) in verband staat met *geest* „zandige heuvel”.

Dit is niet veel (2), maar men heeft de samenstelling *Bij-gaarden*, tweemaal in de omstreken van Brussel (*Groot-bijgaarden*, gemeente en *Klein-Bijgaarden*, wijk van St. Pietersleeuw).

De vergelijking met *bijloke* en *bijvank*, die allebei „omheining” beteekenen bewijst dat *bij-gaard*, niets anders is dan een versterking van *gaard*. Zij moet nogal oud zijn, daar zij wortels heeft geschoten in het Romaansch gebied, waar de *Biard* niet zeldzaam zijn. Daar heeft men ook de vormen : *Bias* (te Cartigny. Som.) [1160 *Biart*] *Biarre*. Som, *Biaches* Som [1216 *Biart*] en het glossarium van Weenen in de V^e eeuw, vermeldt het woord : *bigardio* (3)

(1) In de „lieux-dits” verschijnt, wel is waar, *gaard* meer dikwijls als *gaard*, *gaar*. Men heeft den persoonsnaam : *Van de Gaar*.

(2) *Outgaarden* bij *Hoegaarden* staat voor *Oud-Hoegaarden* en *Hoegaarden* is „dorp van *Hugward*”, wat geen uitstaan heeft met *gaard*.

(3) Zie VINCENT, *N. de L. de la France*, 360 ; DOTTIN, *Lang. Gaul.*, bl. 239.

als vertaling van het Gallisch *caio* „hof, huis” (waaruit Fr. *chai*).

* * *

Naast *bijgaard* bestond *bijloke*, dat ook soms door het Romaansch werd ontleend. Men heeft b. v. een *Billoque* te *Avernes-lez-Bauduin*. De best bekende *biloke* is natuurlijk een gedeelte van de stad Gent, maar in West-Vlaanderen zijn er vele *bilk* en *bulk*, die als verkortingen van *biloke* mogen doorgaan.

De wortel, die daarin steekt, is degene van *luiken* „sluiten”, waaruit het Middelnederlandsch *loke* „afsluiting” afgeleid werd.

Dit laatste woord heeft in de toponymie ingang gevonden. Men treft het terug aan in *Lokeren*, O. Vl., *Loker*, W. Vl., *Loksem* (te Grimbergen), *Loksbergen*, Limb. Ook die benaming werd geromaniseerd, bij voorbeeld in de verkleinwoorden : *Locquignol*, *Loquereau* (dorpen van het dep. du Nord).

* * *

Meer duisternis blijft hangen boven den oorsprong van *bellc* (= Fr. *bail*, *bailleul*). Het woord is welzeker verwant met Ned. *balie* „leuning” uit M. Nl. *balje* „sluitboom, afgesloten ruimte”.

Het Oud Fransch van Noord-Frankrijk kende ook *bail*, *baille* (waaruit Eng. *bail* „barreel bij het cricket-spel”).

Nl. *balie* is klaarblijkelijk een leenwoord maar waar komt het Oud Fransch *bail* vandaan?

Hier bestaat er onder de etymologen twist. VON WARTBURG en anderen gaan uit van *baculus* „stok” (waaruit : *balk*, *dwarsboom*, *barreel*). MEYER-LÜBKE nochtans in *Rom. Et. Wört.* steunt op *bajulus* „lastdrager” in de overtuiging dat het woord in kwestie niet alleen voor personen

maar ook voor „berrie, draagbaar” in zwang geweest is. In feite is It. *baggiolo* een „draagbalk”.

Het meest waarschijnlijk is een contaminatie tusschen *baclus* (na mouilleering van de *l*) en *bajulus*. De leenwoorden : *balie*, *belle* zullen omtrent de Karolingsche tijden in Vlaanderen verschenen zijn. Vreemd genoeg kent de Romaansche toponymie slechts het verkleinwoord : *Bailleul* (= **baliolus* uit **bacleolus* of *bajulolus*?). Zoo is *Bailleul* de Fransche naam van *Belle* bij Ieperen. Diezelfde naam is nog te vinden in *Bailleul* Hen., *Belœil* Hen., *Beaulieu* (te Havré, Hen.), *Balen*. Luik. In Vlaanderen heeft men : *Schellebelle* aan de Schelde en *Denderbelle* aan de Dender.

* * *

Indien Germaansche omheiningen aldus door Romaansche termen aangeduid werden, heeft het Romaansch van zijn kant, ook aan het Frankisch ontleend. Buiten *bigard*, *loque*, *parc*, heeft men het woord *haag* „haie” en zijn familie.

Door *haag* zelf werden „bosschen, hagen” en „omheiningen” genoemd. In onze landen, nochtans, gebruikt men niet veel *haag* voor een „hof” of een „tuin”, maar eerder voor „heiningen van struikgewas” of voor het struikgewas zelf, het bosch. Het zijn de twee beteekenissen van Fr. *haie* in de Waalsche toponymie, zelfs mogen wij zeggen dat een *haie*, in de plaatsnamen, meestal een „bosch” aanduidt of de ontginningen van bosschen. Daarom hebben vele Waalsche dorpen : *haies* d. w. z. verre wijken bestaande uit boerderijen die winsten op het bosch zijn.

In het Vlaamsch gedeelte van het land, mag men gerust zeggen dat het *Hageland*, niet het land van de hagen is (het zou voor dat gewest geen zin hebben), maar wel het land der bosschen en ontginningen. Men zal ook wel doen *Haacht*, als collectief met *-t* suffixe, te beschouwen als

„een plaats met bosschen, eerder dan een groep van hagen”.

Nochtans bezat het Germaansch een afleiding van **haga(n)*, namelijk : **hagana-*, met, als eigene beteekenis, „omsluiting, omheining”.

Het woord is de bron van nl. *heinen* (= M. Nd. *hegenen* M. Ned. d. *hagen* „omheining” nl. *hage(n)doorn* (eig. doornstruik om om te heinen).

Wat minder bekend is, is het belang van dat woord voor de Waalsche toponymie. Het geeft de sleutel van menige raadsels.

Zoo is b. v. *Hennuyères* te verstaan als staande voor **hagan-warja* „de menschen langs den kant van de omheiningen” terwijl in de streek van Luik veel meer benamingen uit **hagana* af te leiden zijn.

Eerst van al : *Hannuit* (= Fr. *Hannut*) opklimmende tot **haganōth* (eventueel verlatijnscht als *haganetum* > *Hanoit* [vorm van 1222 voor *Hannut*]). Het geldt een collectief met *-ōth-*, *ūth*, zooals er zoovele zijn als het geldt *boomen* of *plantages* (*Hestrud*, *Boussu*, *Flénu*, *Hornu*, enz.).

Het Frankisch achtervoegsel in kwestie werd dikwijls geromaniseerd, niet alleen als *-etum*, zooals in *Hayeneux* (wijk van Herstal), maar ook als *-icia* (*Assesse*, *Xhendelesse*, *Xhignesse*, etc. (Zie mijn *Dict. Etym. Com. Belg.*, s. vv.).

Het is maar normaal dat een **haganicia* zou bestaan hebben naast **haganōth* en daadwerkelijk vinden wij het in *Hannêche* (arr. Hoei). Wij denken dat ook *Henis* bij Tongeren uit dat prototype voortkomt, alhoewel een benaming zijnde voor een Vlaamsch dorp. In dat grensgebied, namelijk, is het zoo zeldzaam niet vormen te vinden die volgens de Waalsche phonetica behandeld werden. (De uitgang *-is* getuigt van een Waalschen invloed.)

Hack (wijk van Herve) is zeker ook een afleiding van

**hagana*. Het heette namelijk in 1323 : *Haghenes*, met een uitgang die moeilijk te bepalen is.

— Nu, kan men zich afvragen of de namen van twee rivieren de *Heine* bij Eename, en de *Haine* in Henegouwen van dienzelfden wortel niet afstammen. Men weet namelijk dat *mark* „grens” ook dikwijls voor „beken” gebruikt wordt. Daartegen, echter, valt op te merken dat de *Haine* nooit een grens geweest is en voor waterlopen kon men een betere etymologie voorstellen : **hahôn-ahwa* „water bij de weiden” (O. Noor. *há* „toemaat” uit oer-Germ. **hahôn*).

Het Nederlandsch gebruikt *schot* met de beteekenis van „omheining” in namen zooals *Aarschot*, *Boisschot*, *Schoten*, *Bikschote*.

Hier ook geldt het een woord dat in 't Walenland binnengedrongen is en namelijk in de namen van *Acosse* (arr. Borgworm) en *Acoz* (arr. Charleroi). De oude vormen zijn respectievelijk : *Ascot* 868, *Csozes* 965, *Scota* 866, *Scote* 868, *Acoce* 1160. Er is geen twijfel dat men hier te doen heeft met nl. *schot* voorafgegaan door het Fransch voorzetsel : *a*.

* * *

Naast de woorden die alhier bestudeerd werden gebruikte het Nederlandsch nog *hof* (Ophoven), *twin* (War-neton, Béthune), enz. die geen nieuwe studie vereischen.

Het is verrassend in het Waalsch land geen spoor te vinden van Lat. *clausus* dat zoovele afleidingen in Frankrijk heeft nagelaten. Ontelbare moderne villas dragende dien naam (*le Clos*, *la Closière*) zullen hem misschien eenmaal langs hier invoeren.

Leuven, Mei 1941.
